

KIPÇAKÇA YAZILMIŞ KİTÂBÜ'L EF'ÂL ÖZGÜN BİR ESER MİDİR?

Galip GÜNER*

Özet: Emin Eminoğlu'nun 2011 yılında yayımladığı *Kitâbü'l Ef'âl-Kıpçakça Satır Arası Sözlük*, Memlûk coğrafyasının önemli sözlüklerinden biri olarak kabul edilmektedir. Tek nüshası Ahmet İyimaya'nın kütüphanesinde bulunan eser, Arapça temmet kaydından öğrenildiği üzere 'Abbâs ibni Hamza es-Sabrânî tarafından 1356'da Mısır'da yazılmıştır. Harezmi Türkçesi etkisi taşıyan eser, satır arası sözlük yöntemiyle Arapça fiillere Türkçe ve bazen Farsça karşılıklar eklenerek düzenlenmiştir. Eserin adı, Ebû Hayyân'ın *Kitâbü'l-Ef'âl fî Lisâni't-Türk* adlı kayıp eseriyle ilişkilendirilmişse de herhangi bir bağlantı bulunmamaktadır. *Kitâbü'l Ef'âl*'in düzeni ve içeriği, Zemahşeri'nin Harezmi Şahı Atsız için yazdığı *Mukaddimetü'l Edeb* ile büyük benzerlik göstermektedir. *Mukaddimetü'l Edeb*'in bilinen en eski nüshaları 12. ve 13. yüzyıllara aittir ve eser Arapça kelime ve cümlelerin altına Farsça, Türkçe veya Moğolca karşılıklar eklenmiş şekilde düzenlenmiştir. Eminoğlu'nun çalışması, *Kitâbü'l Ef'âl*'in *Mukaddimetü'l Edeb*'in bir nüshası olduğunu kanıtlayan metin karşılaştırmaları içerir. Eserin baştan sona düzeni, fiillerin baplara göre sıralanışı ve kullanılan metinler örtüşmektedir. Bu bulgular, *Kitâbü'l Ef'âl*'in aslında *Mukaddimetü'l Edeb*'in farklı bir kopyası olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Kitâbü'l Ef'âl*, *Kıpçakça*, *Satır Arası sözlük*, *Mukaddimetü'l-Edeb*

Is *Kitâbü'l Ef'âl* Written In Kipchak A Unique Work?

Abstract: *Kitâbü'l Ef'âl* – An Interlinear Kipchak Dictionary, published by Emin Eminoğlu in 2011, is regarded as one of the significant lexicographical works of the Mamluk region. The sole extant manuscript, preserved in the private library of Ahmet İyimaya, was written in Egypt in 1356 by 'Abbâs ibn Hamza al-Şabrânî, as indicated by the Arabic temmet colophon. The work bears traces of Khwarezmian Turkic influence and was compiled using the interlinear glossing method, providing Turkish—and occasionally Persian—equivalents for Arabic verbs. Although its title has been associated with the lost work *Kitâbü'l-Ef'âl fî Lisâni't-Türk* by Abû Hayyân, no direct connection between the two has been established. The structure and content of *Kitâbü'l Ef'âl* exhibit striking similarities to al-Zamakhsharî's *Muqaddimat al-Adab*, which was composed for the Khwarezmshah Atsız. The earliest known copies of *Muqaddimat al-Adab* date back to the 12th and 13th centuries and are arranged with Arabic words and sentences accompanied by their Persian, Turkic, or Mongolian equivalents. Eminoğlu's study includes textual comparisons demonstrating that *Kitâbü'l Ef'âl* is in fact a copy of *Muqaddimat al-Adab*. The overall organization, the classification of verbs by morphological patterns (bâb), and the textual materials used correspond entirely. These findings clearly reveal that *Kitâbü'l Ef'âl* is not an original composition but rather another recension of *Muqaddimat al-Adab*.

Key Words: *Kitâbü'l Ef'âl*, *Kipchak Turkic*, *Interlinear Glossary*, *Muqaddimat al-Adab*

Giriş

Kitâbü'l Ef'âl-Kıpçakça Satır Arası Sözlük başlıklı çalışma 2011 yılında Emin Eminoğlu tarafından yayımlanarak gün yüzüne çıkarılmıştır. Eser Memlûk coğrafyasında yazılmış sözlüklerin en kapsamlılarından biri kabul edilmektedir. *Kitâbü'l Ef'âl*'in eldeki tek nüshası merhum Milletvekili Ahmet İyimaya'nın kütüphanesindedir. İyimaya bu eserin mikrofilmini Türk Dil Kurumu Kütüphanesine bağışlamış ve Eminoğlu da bu mikrofilmden yararlanarak ilgili çalışmayı yapmıştır.

Kitabın adının *Kitâbü'l Ef'âl* olduğunu Eminoğlu, eserin Arapça yazılmış temmet kaydından çıkarmıştır (72b/7). Eser, Mısır'da Seyfeddin Tükel es Selâmî'nin evinde H. 757 yılında rebiülevvel ayının on dördünde Cuma günü (M. 18 Mart Cuma 1356) yazılmıştır. Eserin yazarı yine temmet kısmından öğrendiğimize göre 'Abbâs ibni Hamza es-Sabrânî'dir. Yazarın memleketi olan Sabran, Türkistan'da Seyhun Nehri kıyısında kurulmuş, daha çok da Oğuzların meskûn olduğu bir yerleşim yeridir (Eminoğlu 2011: 18-19). Sabrânî'nin yaşadığı yüzyıl (14. yy.) ve coğrafya dikkate alındığında içine doğduğu Türkçenin Harezmi Türkçesi olduğu da açığa çıkmaktadır. Seyf-i Sarayî örneğinde olduğu gibi Memlûk coğrafyasında Mısır'ın her alandan bilim adamını ve sanatkârı kendisine çeken bir yerleşim yeri olduğunu düşündüğümüzde belli ki Sabrânî de buraya gelmiş ve eserini Seyfeddin Tükel adlı bir Türk'ün evinde kaleme almıştır.

* Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, e-posta: gunerg@erciyes.edu.tr

Kitâbü'l Ef'âl yayımlandığında bilim insanlarını en heyecanlandıran tarafı hiç şüphesiz adı olmuştur. Zira kaynaklarda Endülüslü büyük bilgin Ebû Hayyân'ın da *Kitâbü'l-Ef'âl fî Lisâni't-Türk, El-Ef'al fî Lisani't-Türk* veya *Kitâb al Af'âl* adlı bir gramer ve sözlük yazdığından bahsedilmektedir. Ancak bu eser henüz bulunamamıştır. Eminoğlu, bu konuda “Üzerinde çalıştığımız yazma ile Ebû Hayyân'ın eseri arasında bir ilişki olup olmadığı konusunda bir bilgiye ulaşılamamıştır. Üzerinde çalıştığımız yazmada da bu yönde bir bilgi bulunmamaktadır.” der (Eminoğlu 2011: 19). Açıkça belirtmek gerekir ki Eminoğlu'nun üzerinde çalıştığı eser ile Ebû Hayyân'ın yazdığı ama elimizde bulunmayan *Kitâb al-Af'âl* arasında hiçbir ilişki yoktur. Bunun gerekçeleri birazdan izah edilecektir.

Kitâbü'l-Ef'âl'in yazma nüshası 173 varaktan oluşmaktadır. Her sayfada 9, son sayfasında ise 7 satır bulunmaktadır. Nüshanın baş sayfaları kopuk ve kayıptır, sayfalar ise maalesef birbirine karışmış durumdadır. Eminoğlu, bu sayfaları yeniden sıraya koyarak eserini hazırlamıştır. Buna rağmen nüsha içerisinde kopuk ve kayıp sayfalar da bulunmaktadır (Eminoğlu 2011: 20).

Sabrânî'nin eseri satır altı veya satır arası dediğimiz yöntemle kaleme alınmıştır. Eser, Arap gramerindeki fiil kalıplarına göre baplara ayrılmış ve Arapça fiillerin hemen altına Türkçe karşılıkları yazılmıştır. Eserde 62. varağa kadar Türkçe karşılıklarla beraber Farsça karşılıkların da verildiği görülmektedir. Yani kitap 62. varağa kadar üç dilli olup bu varaktan sonra Arapça fiillerin sadece Türkçe karşılıkları yazılmakla yetinilmiştir. Eserde satır arası sözlük tarzına uygun bir düzenleme yapılırken Arapça kelimeler, Arapça fiil kökleri kalıplarına göre baplara ayrılmış, bapları meydana getiren her kalıptaki kelimeler ve bu kelimelerin illetli kök harflerine göre çekimli biçimleri kendi içinde alfabetik olarak sıralanmıştır (Eminoğlu 2011: 20-21).

Değerlendirme

Eser hakkındaki bu genel değerlendirmeden sonra asıl konumuza geçebiliriz. ‘Abbas ibni Hamza es-Sabrânî tarafından 1356 yılında Mısır'da kaleme alınmış olan ve temmet kaydından adının Kitâbü'l-Ef'âl olduğunu öğrendiğimiz eser aslında Kıpçakça yazılmış satır arası bir sözlük değil Mukaddimetü'l Edeb'in sadece fiilleri ihtiva eden eksik bir nüshasıdır.

Mukaddimetü'l Edeb, Arapçaya özel bir ilgi duyan Harezm Şahı Atsız bin Muhammed bin Anuşigin'in (1099-1156) isteği üzerine, onun saray kütüphanesi için Zemahşerî tarafından kaleme alınmış bir eserdir. Maalesef eserin müellif hattı kayıptır ancak Atsız'ın 1127-1156 yılları arasında hükümdar olduğu ve Zemahşerî'nin de 1144 yılında vefat ettiği bilindiğine göre ilk Mukaddimetü'l Edeb nüshasının 1128-1144 yılları arasında yazıldığı söylenebilir. Bu eser Arapça öğretmek gayesiyle yazılmıştır. Arapça kelimeler ve kısa cümlelerden oluşmaktadır. Bu Arapça kelimelerin ve cümlelerin altına Farsça, Harezm Türkçesi, Çağatay Türkçesi, Osmanlı Türkçesi veya Moğolca tercüme yapılmıştır. Eserin bilinen yirminin üzerinde nüshası olup bunların en eskileri Yozgat (1257), Berlin (1282), Paris (XII. yy) ve Şuşter (XIII. yy.) nüshalarıdır (Ata 2016: 39-41). Bu nüshalar üzerine Nuri Yüce, A. Zajaczkowski, Sezen Özkan, Serkan Cihan, Gülşen Özçamkan Ayaz gibi bilim insanları çalışmalar yapmışlardır. Bu çalışmada Kitâbü'l Ef'âl ile Mukaddimetü'l Edeb'in karşılaştırılmasında Paris ve Yozgat nüshalarının metnini ve sözlüğünü ihtiva eden Özçamkan Ayaz (2023) neşri kullanılmıştır.

Eser, beş ana bölümden oluşmaktadır: 1. İsimler 2. Fiiller 3. Harfler 4. İsim Çekimi 5. Fiil Çekimi. İsimler konularına göre sıralanarak verilmekte ayrıca çokluk şekilleri de gösterilmektedir. Eserin asıl üzerinde durduğu ve ağırlığını oluşturan bölüm fiiller bahsidir. Bu bölümde fiiller Arapça fiil kalıpları olan baplara bölünmüştür. Her bapta fiiller, yapısına ve Arapça alfabetik sıraya göre dizilmiş olup ayrıca mastarları da verilmiştir (Ata 2016: 39). Bu durum yukarıda da izah ettiğimiz üzere Kitâbü'l Ef'âl'in kuruluş düzeniyle aynıdır.

Mukaddimetü'l Edeb'in fiiller bölümü [*Bâbu Fe'ale Yef'ilu*] Paris nüshasında 59a, Yozgat nüshasında ise 61b ile başlamaktadır. Kitâbü'l Ef'âl'de ise 1a ile başlayan bölüm

[Fa'ala Yaf'ilu] aslında Paris nüshasında 67b'ye, Yozgat nüshasında ise 73b'ye tekabül etmektedir:

KE 1a/1 çimdidi anı iki barmağı birle / kışka boldı (2) kölige takı ton/ sikirdi (3) kolan / awladı anı / (4) bu awlanmış keşik / küsti 'avrat eri üze / (5) bu küsge 'avrat / (6) kayıttı (er tawar) iki ökçesi üze / (7) egdi nirseni / aşak kıldı anı / uyuttı / (8) yırtğan cānavar / koydı nirseni / (9) arķurdu aña iş / **1b/1** böyle, bu arķurğan iş.

P 67b/8 iskedi anı iki barmağı birle [Y 73b/5 *iki barmağı birle iskedi*] / (9) kışka boldı kölege takı ton [Y73b/6 *ton yıgrıldı takı kölige az kaldı = kışka boldı kölige takı ton*] **P 68a/1** sekridi kolan [Y73b/7 *kolan sikirdi*] / (2) awladı keşikni [Y 74a/1 *awladı*] / Y74a/2 *awlanmış keşik* / (3) küsti tişi küdegüşine [Y74a/2 *urağut küdegüşine küsti = sewmedi tişi erini*] / (4) küsge tişi [Y74a/3 *küsge urağut*] / kayıttı iki ökçesi üze [Y74a/a *ardın ardın yöridi*] / (5) aşak kıldı nerseni [Y74a/5 *nirseni aşak kıldı*] / (6) çökdi azıglık keşik [Y74a/6 *azıglık keşik yattı*] / koydı nerseni [Y74a/6 *nirseni bıraktı*] / (7) ilerü keldi aña iş [Y74a/7 *iş karşı keldi aña*] / (8) ilerü kelge iş [Y74b/1 *bu karşı kelge iş*].

Bunun dışında Kitâbü'l Ef'âl'deki bütüp baplar ile Mukaddimetü'l Edeb'in fiiller bölümündeki baplar birebir örtüşmektedir. Aşağıda Kitâbü'l Ef'âl'in başından, ortasından ve sonundan seçtiğimiz bölümleri Mukaddimetü'l Edeb'in Paris ve Yozgat nüshaları ile karşılaştırdık ve ortaklığı göstermeye çalıştık.

KE 1b/2 arķuru koydı yığağını eğiş üze/ 'araza kıldı aña (3) nirseni / farîza kıldı Tağrı namāznı / qarı boldı (4) inek / (5) bu qarı inek / aldı nirseni / tuttı (6) elini / tuttı yāriniñ elini / bu anıñ elgi içinde turur / (7) birdi minge bir awuç fulān nirsedin / kesdi sıçğan tonı / (8) şî'r aydı (bu aydılmış şî'ir) / (bıştı, atıkladı (9) sūtni) yaydı sūtni/ (bu yağı alınmış sūt) bu aryan.

P 68a/9 arķurı koddı yığağını kap üze [Y74b/2 *ıdış üze yığağını* (3) *arķurı koddı*] / 'arza kıldı nerseni anıñ üze [Y74b/3 *nirseni 'arza kıldı*] / **P68b/1** farîza kıldı namāznı [Y 74b/4 *tağrı farîza kıldı namāznı*] / qarı boldı inek [Y74b/4 *inek qarı boldı*] / (2)-(3) Y74b/6 bu qarı inek / aydı nerseni [Y74b/6 *nirseni kabz kıldı*] / yumdı elini [Y 74b/6 *eligin yumdı*] / tuttı yāriniñ elini [Y74b/7 *koladaşı eligin tuttı*] / (4) ol anıñ awçı içinde turur [Y 74b/7 *bu anıñ awuçı içinde turur*] / birdi maña bir awuç fulān nersedin [Y75a/1 *fulān nirsedin bir awuç birdi maña*] (5) kesdi sıçğan tonı [Y75a/1 *sıçğan tonı kesti*] / şî'r aydı [Y75a/2 *şî'r ayıttı*] / (6) Y75a/2 bu şî'r / [Y75a/3 *uşak altın*] / atıladı sūtni [Y75a/3 *sūtni atıladı*] / (7) bu aryan [Y75a/4 *bu ayyan*] / [Y75a/5 *yağı alınmış ayyan*].

KE 60a/1 sürçti yā taydı /yalıñlandı ot / (2) yıdlandı yıpar / ol yıdlangan yıpar / arttı ekin / (3) arığ boldı er / bu arığ / (4) şikāyet kıldı fulānnı fulānka / (5) şikāyet kıldı iglig igindin / tūgdi at kudurıķı- (7) nı / bu tūgün / bu at kuyruķınıñ tūgünü / sıkırdı kuş (8) takşır kıldı / bu takşır kılmaz yarağı (9) yetmişince / sınağı anı / bu sinamak / bu belā yā sınağı iş / uydı aña.

P127a/8 sürçti [Y157a/1 *sürçti*] / (9) yalnadı ot [Y157a/2 *ot yaldı*] / yıdı yıpar [Y157a/3 *yıpar yıdlandı*] **P127b/1** yığan [Y157a/3 *bu yıdlangan yıpar*] / arttı ekin [Y157a/3 *bıştı ekinni*] / arığ boldı er [Y157a/4 *er arığ boldı*] / (2) bu pārsā [Y157a/4 *bu arığ er*] / (3) gile kıldı fulāndın fulānka [Y157a/5 *fulān fulānka şikāyet kıldı*] / gile kıldı (4) sökel sökellikindin [Y157a/6 *sökel sökelke zıryadı sökellikindin*] / (5) tūgdi at kudurıķını [Y157a/7 *añ kudurıķın tūgdi*] / kudurıķ tūgünü [Y157a/7 *bu tūgün*] / sığırdı kuş [Y157b/1 *kuş sıkırdı*] / (6) Y157b/1 takşır kıldı / (7) ol takşır kılmaz küçi yettükçe [Y157b/2 *küçi yetmişince takşır kılmadı*] / sınağı anı [Y157b/2 *sınağı*] / bu belā [Y157b2 *sinamak*] / (8) uydı aña [Y157b/3 *ardınka uydı*].

KE 60b/1 ol anıñ uyğanı turur / oqıdı qur'ännı / körkızdı (2) kelinni küdegüsiñe / kittiler (3) yirlerindin / bu kitgenler / açtı közgüni / (4) açuq boldı nirse / bu açuq / anıñ katında (5) (munuñ) açuqluqı bar / kökçek boldı ağızı içinde / (6) şîrîn nirse / hoş keldi köziñe (7) taqı köñlinge / (8) bu hoş kelgen / hālî boldı orun ehkindin / (9) hālî boldum men fulan birle.

P127b/8 ol anıñ uyğanı [Y157b/3 *bu anıñ uyğanı*] / oqıdı qur'ännı [Y 157b/3 *qur'ännı oqıdı*] / (9) körterdi kelinni erıñe [Y157b/4 *kelinni bezgenmiş körketti küdegüsiñe*] / çıkdılar vağanındın [Y157b/5 *iwlerindin köçtiler*] / **P128a/1** çıqkanlar [Y157b/5 *iwlerindin köçgenler*] / açdı körüñini [Y157b/5 *açtı közgüni / āşıkāre boldı nerse*] [Y157b/6 *nirse açıldı*] / (2) āşıkāre bolğan nerse [Y157b/6 *bu açuq nirse*] / anıñ katında ol nersenıñ açuqlıqı bar [Y157b/6 *ol anıñ katında açuq turur*] / şîrîn keldi ağızına [Y157b/7 *süçig boldı*] / (3) şîrîn nerse / şîrîn keldi nerse köziñe taqı köñliñe / (4) şîrîn kelgen / (5) hālî boldı menzil kişilerdin / halvet kıldım men fulān birle.

KE 166a/1 revā tuttı hūkūmnı / yinçe boldı ay / (2) yıgdı çerigni / müsteḥāza boldı 'avrat / 'ivaż tiledi andın / (3) açıldı haber / köydi öwkedin / satmaq tiledi (4) kul / kılumadı işni / muḥāl boldı nirse / tekebbür kıldı (5) aña / uzadı nirse / qaytarmaq tiledi bey'ni / yazuqın keçürmek (6) tiledi / öz yanınge tarttı / peyveste tiledi ḥayrını / zulm kıldı aña / (7) rāst boldı / 'āşık boldı / 'āşık kıldı anı ḥatun / (8) açtı işni / özi açıldı iş / (9) borç tiledi andın / yārî tiledi / yumşaq taptı

P216a/6 revā kördi hūkūmnı [Y311b/3 *revā kördi*] / yinçe köründi yañı ay [Y311b/4 *ay yinçe boldı*] / çerig tiledi [Y311b/4 *çerig yıgıldı = cem' kıldı*] / (7) ḥāyız boldı tişi [Y311b/5 *müsteḥāza boldı*] / 'ivaż tiledi andın [Y311b/5 *'ivāz tiledi*] / yayıldı haber [Y311b/6 *haber yayıldı*] / köydi öwkedin [Y311b/6 *köydi öwke birle*] / satmaq tiledi kul [Y311b/7 *kul satmaq tiledi*] / (8) küçi yetti işge [Y311b/7 *yarağı yetti işke*] / muḥāl boldı nerse [Y312a/1 *muḥāl boldı*] / minnet urdı anıñ <üze> [Y312a/1 *uluğluk kıldı anıñ üze*] / uzun boldı nerse [Y312a/2 *nirse uzun boldı*] / Y312a/2 *bozmaq tiledi* / (9) kiçürmek tiledi yazuqını [Y312a/3 *yazuqın keçürmek tiledi*] / kayuşmaq tiledi [Y312a/3 *kayuştırdı anı*] / peyveste kılmak tiledi [Y312a/3 *peyveste ḥayr kılmak tiledi*] / zulm kıldı aña [Y312a/4 *zulmet kıldı*] / rāst boldı [Y312a/4 *tüzüldi*] / tüzütti aña [Y312a/4 *könli tındı aña*] / (10) Y312a/5 *'āşık boldı aña / 'āşık kıldı anı tişi* [Y312a/5 *'avret ārzülüğ boldı = 'āşık kıldı anı*] / açdı işni [Y312a/6 *açtı*] / kendü açıldı iş [Y312a/6 *kendü açıldı*] / (11) borç tiledi / Y312a/7 *yārî tiledi* / yumşaq kıldı nersenı [Y312b/1 *yumşaq boldı*]

KE 166b/1 nirseni / ḥor tuttı anı / tekesindi eçkü / (2) fetvā tiledi faḳîhdin / istincā kıldı / (3) süst boldı / dād tiledi sulṭāndın / (4) örtüñdi tonları birle / yol körkizmek tiledi / rüşvet tiledi kâzî / (5) 'āşî bolmaq tiledi / yaḥşî sordı ḥaberni / ḥoşnūdluq tiledi andın / (6) baḥşîş tiledi andın / üñdedi anı / saklamak tiledi andın / kesb kılmak tiledi (7) kuldın / cefācı sadı anı / kızlandı / şifā tiledi / istiskā igi (8) igledi qarnı / arқан yattı / süçüg boldı nirse ağızğa / süçüg buldı anı / (9) yüksedi anıñ üze / kız aldı kâleni / imlā kılmak tiledi kitābnı.

P216a/11 ḥ'ārladı anı / tekesidi eçkü [Y312b/2 *keçi teke tiledi*] / (12) fetvā tiledi faḳîhdin [Y312b/2 *fetvā tiledi faḳîhdin*] / istincā kıldı / süst boldı [Y312b/3 *za'if boldı*] / 'adl tiledi sulṭāndın [Y312b/4 *dād tiledi sulṭāndın fulān üze*] / (13) köni tiledi yol [Y312b/5 *hediyye tiledi = köni yol tiledi*] / rüşvet aldı kâzî [Y312b/6 *rüşvet tiledi kâzî*] / örtti tonlarını [Y312b/6 *kendü özin örtti tonı birle*] / yazdı [Y312b/7 *boyun sümedi*] / tegdi haber [Y312b/7 *sordı ḥaberni*] / (14) rāzîn tiledi andın [Y312b/7 *ḥoşnūdluq tiledi*] / baḥşîş <tiledi andın> [Y313a/1 *baḥşîş tiledi andın*] / üñdedi anı / beklemek tiledi [Y313a/1 *beklemek tiledi andın*] / sa'āyet

kılmağ tiledi [Y313a/2 *sa'āyet tiledi*] / (15) cefā kılğan sanadı [Y313a/2 *koğtı anı*] / kızlendi [Y313a/2 *kizledi*] / Y313a/3 şifā tiledi / Y313a/4 suw tiledi / şişdi karnı [Y313a/4 *karnı şıştı*]/ **P216b/1** süçüg boldı nerse ağzı içinde [Y313a/4 *nirse süçig boldı ağzı içinde*] / süçüg buldı anı [Y313a/4 *süçig buldı anı*] / Y313a/5 yüksek boldı / kız aldı kâleni [Y313a/5 *kız aldı*] / imlā kıldı kitābmı [Y313a/6 *imlā kılmağ tiledi*].

Sonuç

Mısır'da kaleme alınmış Kitâbü'l Ef'âl'in dilinin Kıpçakça değil 14. yüzyılın müşterek Orta Asya Türkçesi olduğunu 2013 yılında yazdığı bir makalesinde Argunşah yaptığı karşılaştırmalarla ortaya koymuştu: “*Kitâbü'l-Ef'âl*, her ne kadar Mısır'da yazılmış olsa da yazarın Orta Asya'dan gelmiş olduğu, doğup büyüdüğü Savran ve çevresinde Harezmi-Altınordu Türkçesinin konuşulup yazıldığı, beslendiği Türkçe kaynakların çoklukla bu lehçeyle yazıldığı, hepsinden önemlisi eserin dil özellikleri göz önüne alındığında *Kitâbü'l-Ef'âl*'in diline Kıpçakça demek mümkün değildir.” (Argunşah 2013: 92). Gerçekten de Kitâbü'l Ef'âl ile Mukaddimetü'l Edeb'in en eski nüshalarının diline bakıldığında çok yüksek oranda bir ortaklığın olduğu yukarıdaki örneklerden de görülmektedir. Çok az görülen farklılıklar ise daha çok ifadelerin farklı leksik unsurlarla karşılanmasından ibarettir. ME *iske*- KE *çimdi*-; ME *tişi*, *urağut* KE *'avrat*; ME *keşik* KE *cânavar*; ME *vatan*, *iw* KE *yir*; ME *sökel* KE *iglig* vb.

Kısacası Türkoloji camiasında Kıpçakça satır arası bir sözlük olarak bilinen Kitâbü'l Ef'âl adlı eser aslında Mukaddimetü'l Edeb'in 1356 yılında Mısır'da yazılmış eksik bir nüshasıdır. Eserde sadece fiiller bahsi yer aldığı için Arapça temmet kısmına Kitâbü'l Ef'âl yazılmış, bu da onun müstakil bir esermiş gibi değerlendirilmesine sebep olmuştur. Hakeza Mukaddimetü'l Edeb'in Ersoy tarafından tanıtılan Mısır Millî Kütüphanesinde Talat 22 numara ile kayıtlı ve Batı Türkçesine satır altı tercümeli nüshası ile Paris Bibliothèque Nationale'de Arabe 4304 numarada kayıtlı nüshaları da tıpkı Kitâbü'l Ef'âl gibi sadece fiilleri ihtiva eden nüshalardır. Bu nüshalar da kataloglara *Lugatü'l Ef'âl* ve *Kitâbü'l Ef'âl* olarak kaydedilmişlerdir (Ersay, 2022: 925; Ersay, 2023: 493).

KAYNAKÇA

- Argunşah, Mustafa (2013), *Kitâbü'l-Ef'âl Kıpçakça Bir Sözlük müdür?*, Bengü Bitig, Ahmet Bican Ercilasun Armağanı, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Ata, Aysu (2016), *Çağatay Türkçesinin İlk Devresi Harezmi-Altınordu Türkçesi*, 2. Baskı, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınevi.
- Eminoğlu, Emin (2011), *Kitâbü'l Ef'âl-Kıpçakça Satır Arası Sözlük*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ersay, Gülser (2022), *Mukaddimetü'l-Edeb'in Hem Doğu Türkçesine Hem Batı Türkçesine Satır Altı Çevrili Bir Nüshası Üzerine*, Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi, 6/2, s. 922/934.
- Ersay, Gülser (2023), *Mukaddimetü'l-Edeb'in Harezmi Türkçesine Satır Altı Çevrili Bilinmeyen Bazı Nüshaları*, 9. Milletlerarası Türkoloji Kongresi Bildiriler Kitabı, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, s. 489-500.
- Özcamkan Ayaz, Gülşen (2023), *Mukaddimetü'l-Edeb*, Paris ve Yozgat Nüshaları (Giriş-Metin-Dizin), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

